

DVE STRANE GLOBALIZACIJE: ISTOST VS. RAZNOVRSNOST

Tomka G

Departman za turizam, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad

Sažetak

Globalizacija je proces ekonomskog, kulturološkog i tehnološkog povezivanja i približavanja kompanija, zemalja i kontinenata radi ostvarivanja profita, uspostavljanja saradnje i drugih razloga. Rezultat povezivanja može biti srastanje u jedinstvenu celinu ili približavanje uz zadržavanje svih različitosti. U prvom slučaju, neželjeni efekat je često gubitak kulturnog nasleđa, rast siromaštva i kulturna, ekonomska i politička dominacija jedne sile, odnosno istost. Upravo ovakav pogled na globalizaciju je u naučnoj javnosti dominantan. Međutim, proces koji se kao reakcija istovremeno odvija je proces bujanja novih kultura, poslovnih modela, tehnoloških izuma i društvenih pokreta koji za efekat imaju nezapamćen rast najrazličitijih ideja i vrednosti, odnosno raznovrsnost. U radu, sukobljena su ova dva pogleda na globalizaciju.

Ključne reči Globalizacija, Hegemonija, Siromaštvo, Internet, Masovni mediji, Novi poslovni modeli

TIMS Acta (2010) 4, 26-32

Uvod

Dug, višemilenijumski razvoj ljudske misli oblikovane u nauke, religije i umetnosti pokazuje nam da, od najsitnijih čestica do najkrupnijih planetarnih sistema, čitav univerzum pokreću dve večno suprotstavljene sile - sile privlačenja i razdvajanja. Ove sile, u svojim mnogostrukim pojavnim oblicima, zaslužne su za svako stanje kao i svaku promenu koja mu se suprotstavlja. Zbog ovih sila zvezde i planete, mora i kopna, kamen i voda, atomi i protoni nastaju i nestaju, postaju veličanstvene kreacije i nestaju bez traga.

U fizičkom svetu ove sile su lakše merljive, time i dokazive i viševjekovnim istrajnim radom naučnika precizno su označene - sile gravitacije, fuzije i fisije, centripetalna i centrifugalna sila, magnetna sila... Iako su drugačije prirode, i još uvek sa manje ili više uspeha izbegavaju klasifikaciji i merenju, ove sile postoje i u društvenoj sferi i na nivou ličnosti. One su, slično prethodnim, zaslužne za nastanak i nestanak političkih i ekonomskih sistema, nacija i država, porodica i zajednica.

Odnos sila privlačenja i razdvajanja predstavlja delikatnu igru čije su posledice podjednako delikatne - balans i disbalans. Konstantnom alternacijom prevlasti jedne nad drugom, ove sile kreirale su kroz istoriju fascinantne sinusoide uspona i padova, kretanja i stajanja, stvaranja i razaranja. Svaka misao o apsolutnoj i trajnoj dominaciji samo jedne od sila, potpuna je iluzija i vreme je sa neumoljivom odlučnošću razbija. Sa nestankom iluzije nestaju i kreacije u koje smo bili spremni da poverujemo. Ogromni planetarni sistemi, ali i ogromne vojne i političke imperije, transnacionalne kompanije i društveni pokreti nestaju da bi se raspršili u neuhvatljivo mnoštvo spremno da se

iznova, na drugačiji način, prema drugačijem scenariju, spoji u novu smislenu celinu. Ovaj proces, čini se, odvija se oduvek i svaka misao o njegovom prestanku osuđena je na odlučnu sumnju.

Istorija nas uči da je svaka civilizacija imala svoj uspon, vrhunac i pad. Na pobjedničkom tronu smenjivali su se robovi i "slobodni", "nedodirljivi" i uzvišeni, civilizovani i "varvari". Na bezbroj primera možemo videti upornost ovih zakona koji su poput točka sreće stalno iznova konfigurisali političke i vojne mape, uzdizali i slamali, pokoravali i oslobađali. Što je jedna sila postajala jača, to je jača bila i sila koja joj je suprotstavljena i samo je čekala grešku, momenat za napad, i čitav proces (r)evolucije mogao je opet da počne. Rimski imperija pala je pod težinom sopstvenog izuma - državnog aparata - i pokorili su je, u civilizacijskom smislu, nesumnjivo nazadni narodi, "varvari", koje je vekovima sa sigurnošću pokoravala i osvajala. Britanska imperija je u nekoliko navrata doživela poraz od strane podčinjenog stanovništva. Sudbina kolonizatora u Aziji i Africi, gotovo bez presedana, pokazuje isti zakon.

U ovom radu, cilj je da se matrica sukobljenih sila, koja je predstavljena, upotrebi kao okvir za posmatranje procesa globalizacije, odnosno procesa razvoja savremene, globalne kulture. Globalizacija se prečesto pojednostavljuje i jednoznačno određuje, kao zlo ili dobro, kao da ili ne. Stav autora je da procesi koji se odvijaju na globalnom nivou nisu toliko jednostavni i izbor samim tim nije ni blizu toliko lak. Najpre, globalizacija je proces koji u sebi sadrži čitav niz podprocesa. Potom, globalizacija kao kompleksna pojava pokreće čitav niz drugih pojava (analogno igri prethodno pominjanih sila) i ozbiljna analiza savremene kulture mora da uključi i te, možda još uvek ne

dominantne, ali svakako sve snažnije procese ukoliko se želi prikazati celina. Na kraju, tvrdo odlučivanje za ili protiv globalizacije može naneti više štete nego koristi. U radu, najpre će biti reči od problemima koje donosi definicija globalizacije. Upravo njeno određenje opredeljuje i način posmatranja, a ovaj opet, način njenog usmeravanja. Zbog toga, globalizacija se mora posmatrati što šire, kako bi se ostavio prostor za različita rešenja. Potom će se analizirati dug i izuzetno kompleksan razvoj ideje o povezivanju čovečanstva (što ne upućuje nužno na saradnju i prijateljstvo) koja je od skora dobila ime globalizacija.

Iz istorijskog okvira prelazi se na analizu jedne a potom i druge, manje ili više skrivene strane globalizacije. Prva je homogenizacija ili kretanje ka istom koje je dominantno i iza kojeg stoje medijske i finansijske korporacije. Druga strana su još uvek mali, ali brojni grassroots projekti koji uvek vode širenju i raznovrsnosti duha. Upravo ovakav prikaz globalizacije kao dvostrukog procesa trebao bi da omogući lakše uviđanje reformskih potencijala koji stoje u samoj globalizaciji.

Problem definisanja

Sam pokušaj definisanja globalizacije ukazuje na kompleksnost ovog termina, ali i niza pojava koje iza njega stoje. Prikaz velikog broja definicija globalizacije zahtevao bi prostor znatno veći od onog predviđenog za ovaj rad. Takođe, pitanje sveobuhvatnosti pri definisanju globalizacije je dodatna poteškoća. Razlog za to je što svaki autor ovaj kompleksan proces, posmatra iz svog naučnog kutka. Tako na primer, Soroš u svojoj knjizi O globalizaciji navodi: "[Globalizaciju sam] poistovetio sa slobodnim kretanjem kapitala i sve većom dominacijom globalnih finansijskih tržišta" (Soros, 2003). Neko bi rekao "da, to je ekonomska globalizacija". Kulturolozi su spremniji da globalizaciju posmatraju kao proces susretanja i "rasta međuzavisnosti ljudi i naroda" (Avramović 2006), (to bi onda bila kulturna globalizacija), sociolozi uviđaju smanjenje uloge države i tradicionalnih institucija što nas vodi opet novoj vrsti globalizacije. Ovakvo seciranje realnosti, pogotovo u savremenom isprepletanom svetu vodi nas propuštanju iz vida bitnih činjanica, drugačije rečeno, od drveća tada ne vidimo šumu. Zbog toga u ovom radu teži se integralnom pogledu na proces globalizacije i njegov uticaj na savremenu globalnu kulturu.

Najšire gledano globalizaciju možemo odrediti kao proces povezivanja ljudi, resursa, ideja i institucija na globalnom nivou. Međutim, sledeći ideju rada izloženu u uvodu, ovde se želi ukazati da povezivanje nije jednoznačan proces. Iako se najpre primećuje, uklapanje delova u celinu nije jedini proizvod globalizacije. Povezivanje, u smislu komunikacije, isto tako može da znači i raspadanje celine na delove. Ne videti dvoznačnost svakog stanja, makar kao mogućnost, bilo bi isto kao posmatrati kocku leda kao jedino moguće agregatno stanje vode. Mi ipak znamo

da između molekula vode postoje sile koje u drugačijim okolnostima mogu dovesti do značajnih promena. Ukoliko posmatramo globalnu kulturu i njen razvojni tok, jednoznačni i pojednostavljeni zaključci se moraju uzimati sa još više obzira.

Iako je globalizacija od Drugog svetskog rata do danas značajno doprinela homogenizaciji globalne kulture, pogrešno bi bilo zaključiti da procesi, institucije i tehnologija, koji je čine mogućom, ne bi (u tek nešto drugačijim uslovima – samo par stepeni celzijusa deli različita agregatna stanja vode) doveli i do obrnutog procesa - heterogenizacije globalne kulture. Šta više, brojni primeri upravo to i pokazuju i njima ćemo u nastavku posvetiti dovoljno pažnje. Zbog toga, globalizacija u ovom radu neće biti striktno definisana, umesto toga, sledi prikaz razvoja globalne kulture koji treba da ponudi jedan broj elemenata za sveobuhvatno definisanje (i posmatranje) globalizacije.

Geneza

Ukoliko posmatramo globalizaciju kao proces povezivanja i približavanja udaljenih kultura, ona je stara koliko i sam čovek i prve ljudske zajednice. Povezivanje je ostvarivano na različite načine. Putovanjem, ratovanjem, ukrštanjem, seobama... Rimska imperija se često navodi kao primer političke tvorevine koja je u sebe uključila ogroman broj kultura i naroda čitavog Mediterana i većeg dela tada razvijene Evrope i tako zapravo sprovodila globalizaciju. I drugi brojni osvajači pre i posle Rima, poput Aleksandra Makedonskog, Džingis Kana i drugih upoznavali su i povezivali prostore do tada udaljene i bez ikakve međusobne komunikacije. U svim ovim oblicima "globalizacije" jasno se vidi osvajačka namera. Ono što je bio uvek primarni cilj jeste korišćenje ljudskih i prirodnih resursa udaljenih prostora i ubiranje koristi od istih. Kako bi to bilo moguće, zakoni, kulturni obrasci i religija bili su "izvoženi", odnosno, nasilno primenjivani na novim teritorijama. Ipak, povratna sprega je uvek postojala (čak i kada nije bila željena). Vredna otkrića, nepoznati materijali (poput papira), voće, povrće i druge namirnice tekle su putem nazad, odnosno, širile se planetom.

Period renesanse i velikih otkrića bio je ne samo početak tehnološkog napretka i kulturni preporod već i nova prilika za ojačale Evropske države da svoj "uticaj" šire izvan sve tesnijeg "Starog kontinenta". Putovanja i osvajanja, inspirisana kolonizatorskim težnjama, ponovo povezuju udaljene prostore i "otkrivaju" nove. Devetnaesti vek je ujedno i početak međunarodne trgovine u savremenom smislu (između suverenih država koje imaju unificiranu spoljotrgovinsku politiku i centralnu kasu). Svetska ekonomija, na čelu sa Velikom Britanijom, kreće se ka liberalizaciji trgovine: "Ostale evropske zemlje su se u tom periodu, pod uticajem engleskog primera, takođe okrenule slobodnoj trgovini. Danska, Holandija i Turska prihvatile su potpunu slobodnu trgovinu, a mnoge ostale zemlje Evrope značajno su redukovale svoje carinske stope.

Velika Britanija je podsticala razmenu trgovine sa drugim zemljama.” (Prekajac 2004). Početkom XX veka međunarodna trgovina poprima zaista globalne razmere i njen ubrzani rast biva prekinut u dva maha, Svetskim ratovima. Svetski ratovi već su dobar primer višeznačnosti povezivanja. Ista tehnologija i kulturna sredina koja je omogućila ekonomsko “zblizavanje” i prostorno sažimanje sveta, poslužila je i kao osnova za ratove do tada neviđenih razmera. Sa druge strane, upravo ratne okolnosti omogućile su dalji razvoj kapitalističkog sistema (iako se raspored moći promenio) koji je, u drugoj polovini XX veka, iznedrio poslednju fazu povezivanja planetarnih razmera koju najčešće nazivamo globalizacija.

Godine 1944. dok je rat na obali Francuske, u Normandiji, ali i u čitavoj Aziji još besneo, u Breton Vudsu, ekonomska i politička elita SAD i Velike Britanije i još 42 zemlje iz savezničkog bloka, okupila se na sastanku koji je odlučujuće uticao na čitav svetski ekonomski, a time i politički, sistem koji je nastajao narednih decenija, sve do danas. Projekat Breton Vuds imao je za cilj izgradnju globalnog ekonomskog i finansijskog sistema koji će svetu pružiti preko potrebno povezivanje, stabilnost i povoljne mogućnosti za što brži oporavak od Rata, čije su se strašne posledice već videle. Na ovom sastanku donesena je odluka o formiranju dve institucije od globalnog značaja - Svetske banke (tada pod nazivom Međunarodna banka za obnovu i razvoj) i Međunarodnog monetarnog fonda. Proklamovani cilj Svetske banke bio je pomoć pri obnovi i rekonstrukciji uništenih privreda, dok je zadatak MMF-a bio promovisanje stabilnosti deviznih kurseva, ekspanzija i balansirani rast svetske trgovine, finansijska sigurnost zemalja kroz odobravanje pozajmica, itd. (Prekajac, 2004).

Tako, sredina XX veka zapravo predstavlja početak institucionalizovanog procesa globalizacije - nikada ranije globalizacija nije sa tolikom preciznošću vođena i usmeravana. Međutim, kao što smo ranije rekli, pitanje nije u globalizaciji, odnosno povezivanju, već u namerama, u idejama koje stoje iza povezivanja, odnosno, u modelima koji se nude kao obrazac za povezivanje. U tom pogledu nailazimo na zanimljiva razmatranja pojedinih autora. Dejvid Korten, proslavljeni autor (Kada korporacije vladaju svetom) i predavač (Harvard School of Business) tvrdi da iza odluke o formiranju institucija koja je doneta u Breton Vudsu stoje raniji dogovori i namere finansijskih giganata SAD-a. “Planovi za osnivanje ovih institucija sežu još dalje u prošlost, do tridesetih godina i do Saveta za spoljne poslove SAD. Kao sastajalište moćnih članova američkog spoljotrgovinskog i industrijskog vrha, Savet je od sebe načinio neku vrstu inkubatora svetskih vođa i ideja, ujedinih u svojoj viziji o globalnoj privredi kojom upravljaju korporacijski interesi SAD-a.” (Mander, Goldsmit, 2003). Zanimljiv je i ilustrativan citat dela ciljeva koje je Savet tražio: “stabilizacije valuta i olakšavanje programa ulaganja kapitala u građevinske poduhvate u zaostalim i nerazvijenim regionima” (Mander, Goldsmit, 2003).

Ono što je svakako išlo na ruku američkoj političkoj i ekonomskoj eliti jeste stanje u svetskoj privredi nakon rata, u kojoj je privreda SAD-a bila jedina velika ekonomija koja je kroz Rat prošla gotovo neoštećena. Osim snažne privrede, američka ekonomija je po još jednom kriterijumu preuzela globalno vodstvo. Nakon monetarnih kriza izazvanih I Svetskim ratom i politika “osiromašenja suseda” tridesetih godina, pred II Svetski rat, a naročito nakon njega značajan deo svetskih rezervi zlata bio je koncentrisan u SAD. Bretonvudskim sporazumom uveden je zlatno-devizni standard, koji je značio da je jedino dolar konvertibilan u zlato dok su sve ostale valute u međunarodnoj trgovini vezane za dolar. Šta to znači? To znači da je privreda SAD osnovni temelj čitave svetske privrede. Od tada važi i izreka “ako američka ekonomija ima prehladu, ceo svet imalu upalu pluća”. Ovo je pre svega, u dužem roku, garantovalo stabilnost i prosperitet američke privrede (iako je cilj bio pomoć čitavom svetu). Tako i danas američka ekonomija nikada nema problema u finansiranju svog uvek deficitarnog platnog bilansa.

Međutim, u početku je sve izgledalo znatno drugačije. MMF i Svetska banka vođeni su principima Kejnzijanske ekonomije, ekonomije u čijem središtu je država, koja fiskalnim i monetarnim instrumentima osigurava blagostanje i izvodi privredu iz krize. Ona je zaslužna i za oporavak SAD-a nakon Velike depresije početkom tridesetih. Osnovna briga je nezaposlenost (a to znači stanovništvo). Suzan Džordž, proslavljeni borac protiv siromaštva i neo-liberalne ideologije slikovito prikazuje svet u prvim posleratnim godinama: “Ukoliko biste 1945. ili 1950. ozbiljno predložili bilo koju od ideja i politika iz današnjeg standardnog neoliberalnog seta, bili biste ismevani i oterani u duševnu bolnicu. Ideja da se tržištu dozvoli da donosi velike političke i društvene odluke; ideja da država svojevolejno smanji svoj uticaj u ekonomiji ili da se korporacijama omogući totalna sloboda... bila je krajnje strana duhu tog vremena.” (Prekajac 2004).

Ipak, prvobitno skriveni interesi našli su svoj način zadovoljenja. Entuzijazam globalnog oporavka i države blagostanja ubrzo je nestao. Šezdesetih godina ekonomskom teorijskom scenom počinju da dominiraju Hajek i Fridman sa svojom Čikaškom ekonomskom školom koja polako ali sigurno revitalizuje liberalne ideje prethodnih vekova. Ideje su “inovirane”, dopunjene setom ekonomskih politika koje već izdaleka jasno ocrtavaju interese velikih igrača: otvaranje granica, smanjenje carina, stabilizacija kurseva, postavljanje inflacije u centar pažnje, nasuprot nezaposlenosti, regresivne stope oporezivanja, drastično smanjenje uloge države, praktično, pretvaranje privrede u finansijski raj koji pogoduje širenju krupnog kapitala. Ono što je zanimljivo, i po ko zna koji put pokazuje dvoličnost velikih svetskih sila, jeste da je neo-liberalizam najpre primenjivan i preporučivan inostranstvu, i to kao makroekonomski lek! Prvi na redu je bio Čile. U neo-liberalnoj revoluciji u Čileu, 1973. naročito su se pokazali tzv. Los Chicago Boys, studenti

Miltona Fridmana. Nakon toga sledi i uvođenje neo-liberalizma "kod kuće". Osamdesetih, političke ideologije SAD-a i Velike Britanije dobile su naziv po njihovim tvorcima, Reganomics i Thatcherism, respektabilno. Odluka njihovih politika i posledice koje su proizvele spadaju u red opštih znanja i njihova elaboracija prevazilazi okvire ovog rada. U svakom slučaju oni su vođeni ekstremnim neo-liberalnim principima: u Engleskoj, Tačerova se još uvek pamti po svom društvenom darvinizmu i slamanju radničkih unija i skretanju kursa daleko od dotadašnjih pro-socijalnih ideja. Ono što je zanimljivo jeste na koji način i sa kakvim izvanrednim uspehom je ova promena kursa čitave globalne ekonomije i politike učinjena da izgleda gotovo nužno. Ilustrativan je i čuveni izraz koji je koristila Gvozdena dama (Tačerova) - TINA, skraćeno za There Is No Alternative (ne postoji alternativa). Na globalnom nivou, ideja zajednički vođene globalne privrede se napušta. Nakon tenzija između SAD i Nemačke, Francuske i Japana, ukida se svaka veza sa zlatnim standardom i čitav međunarodni monetarni sistem prepušta se slobodnom i haotičnom tržištu. U takvim uslovima, najjači opstaju.

Tokom osamdesetih i devedesetih neo-liberalna matrica postala je mainstream politika. Najjače ekonomije, međunarodne finansijske institucije i vodeći ekonomski stručnjaci propovedali su ovu novu ideologiju. Nove i nove zemlje bile su primoravane (i još uvek jesu) da je prihvate ukoliko žele da opstanu u novom makluanovskom Globalnom selu. Univerzalan lek za svaku ekonomsku u finansijsku boljku postao je Vašingtonski konsenzus (ime ponovo ukazuje na jednodumlje).¹ Bez želje da ulazimo u elaboraciju ekonomskih politika ili posledica koje su proizvele, zadovoljićemo se da kažemo da one čvrsto stoje kao dominantni blok i to na poziciji ubrzanog širenja korporativno vođene globalizacije.

Događanjima u sferi finansijskih sistema posvećena je pažnja iz razloga što oni, u savremenom svetu, diktiraju čitav globalni razvoj, usmeravaju ga i nameću drugim sferama odluke. Međutim, svakako su ovom trendu povezivanja doprinela i druga dešavanja u svetu, i to, svakako na prvom mestu, eksplozivni razvoj telekomunikacionih tehnologija kao i tehnologija za proizvodnju novih materijala i automatizaciju proizvodnje u svim privrednim oblastima.

Od otkrića radio talasa i tehnologije za prenos i prijem radio signala, pa sve do mobilnih, multimedijalnih

komunikacionih aparata, XX vek ostavio je stanovnike naše planete povezane ogromnim brojem medijskih stanica i još većim brojem raznoraznih prijemnika. Zahvaljujući takvom razvoju tehnologije, čitava društva su se izmenila. Televizija, radio i novine izmenili su način na koji posmatramo i razumevamo politiku, nauku, obrazovanje i, na kraju, sami sebe. Oni odlučujuće utiču na izgradnju naših stavova, navika i ličnog identiteta. Mediji su ako ne uklonili, onda marginalizovali tradicionalne institucije - školu, crkvu i porodicu. Sa jedne strane, oni su doprineli osamostalivanju, a sa druge, lakšoj manipulaciji prosečnim građanima. Internet, kao kruna masovne komunikacije, neki bi rekli virtuelni svet u kojem se prepliću nove i stare vrednosti i ideje, redefinisao je i način na koji komuniciramo sa drugima, informišemo se i učestvujemo u društvenom životu. Nekada su ljudi izlazili na trgove i protestovali, danas pišu komentare na blogovima i forumima.

Veza između tehnologije na jednoj, i rasta i dominacije korporacija i korporativno vođene globalizacije, na drugoj strani lako je uočljiva. Dovoljan dokaz za to je da se većina trgovine na svetskom nivou odvija na berzama koje su u potpunosti zasnovane na virtuelnim sistemima i savremenim telekomunikacionim osnovama. Tako je tehnologija sasvim sigurno zaslužna za brz razvoj svetske privrede i bogaćenje korporacija kao i njihovu sposobnost da upravo te radnje učine opravdanim pa čak i opšte poželjnim, putem kontrole (i posedovanja) medijskih kuća i industrija zabave. Sa druge strane, ista ta tehnologija omogućila je i vrstu komunikacije koja je u stanju da zaobiđe mainstream, da ponudi i alternativnu vest. Dakle, isti resursi uz nešto drugačiju upotrebu mogu imati sasvim druge posledice. U nastavku ćemo se pozabaviti upravo različitim posledicama, u osnovi, istog procesa.

Ka istosti

U tekstu pod nazivom Globalizacija: Kulture se stapaju u globalni glas u magazinu National Geographic, autori navode uznemirujući podatak da je polovini od 6912 jezika kojima se govori na našoj planeti danas, opstanak ozbiljno ugrožen - te jezike danas govori po manje od 5000 ljudi. Jezik predstavlja jednu od korenitih odlika čoveka kao kulturnog bića. Međutim, integracija i stapanje, ili bolje rečeno nestajanje, jezika samo ukazuje na mnogo širi trend homogenizacije kulture. A to ujedno znači i redukciju kulturnih vrednosti na globalnom nivou. Ono što je još bitnije, jeste uticaj takvih procesa na pojedinca. "Koreni globalizacije možda leže u trgovini, ali su njeni učinci vrlo lični. ... Šta može biti usamljenije nego biti poslednji živi govornik maternjeg jezika?" (National Geographic, 2008).

Globalizacija često ostavlja ljude sa smanjenim izborom, primoravajući ih tako na samo jedan put, put na kojem oni često jedino što mogu je da se uklupe u postojeće modele i tako se odreknu svoje suštine. Ovaj proces se odvija delom automatski, bez želje. Međutim, pojedinim igračima na svetskoj sceni naprosto odgovara

¹ Tvorac samog izraza je John Williamson koji je «predloge politika» upućene državama Latinske Amerike od strane međunarodnih finansijskih institucija sa sedištem u Vašingtonu, nazvao *Washington Consensus*. On obuhvata čitav niz politika od kojih su najvažnije liberalizacija i deregulacija tržišta, privatizacija, fiskalna disciplina i restriktivna fiskalna politika. Od tada se *Washington Consensus* upotrebljava da označi neoliberalizam u Latinskoj Americi i često izjednačava sa samim pojmom Neoliberalizma pa čak i Globalizacijom. (Williamson 2000). Šta mislioci drugačije orijentacije misle o ovim politikama na dobar način ilustruje stav Suzan Džordž koja ga uvek naziva jednostavno, WC.

ovo "peglanje različitosti" i oni se svim silama trude da ga podrže. Jedan od ključnih razloga ovakvih napora jeste ekonomija obima. Velika razlika u potrebama različitih tržišta i tržišnih niša nije ekonomski isplativa, jer zahteva skupa prilagođavanja i izmene. A šta čini razliku u potrebama - kultura, jezik, navike, verovanja, stavovi, obrazovanje, način stanovanja itd. Zbog toga se krajem prošlog veka toliko radilo na sveopštoj standardizaciji svega. Koliko se došlo na ovom putu pokazuje primer Koka-kole. Kažu da ne postoji zemlja na ovom svetu u kojoj se ne može kupiti ovo piće. Kako je moguće da milijarde ljudi širom planete koji govore različitim jezicima, žive u različitim klimatskim uslovima, imaju različite navike, običaje i verovanja, koriste različite valute i žive u sistemima sa različitim političkim uređenjem vole jedan isti napitak? Ovde na scenu stupaju mediji.

Ključne odlike masovnih medija proizilaze iz društveno-ekonomskih odnosa u okviru kojih su nastali. Sama tehnologija funkcionisanja masovnih medija zahteva pre svega ogromna ulaganja. Za snimanje jedne sekunde holivudskog filma potrebno je i do 2 miliona dolara!² Ogromna su ulaganja i u televizijske programe. Jedini način da se tolika ulaganja vrate jeste obezbeđivanjem široke publike. S obzirom da televizija, radio, film i novine nemaju mogućnost prilagođavanja sadržaja svakom potrošaču, sadržaj koji emituju/predstavljaju mora se dovesti na najmanji zajednički imenitelj. Samo onaj sadržaj koji će prihvatiti cela publika može da ide "u etar". Znajući koliku moć masovni mediji imaju u kreiranju svesti svojih korisnika, to znači da, u dužem roku, čitava populacija zapravo poprima iste odlike. To znači gubitak ličnog identiteta. Da ovo nije samo teorijska apstrakcija pokazuju milionski tiraži muzičkih i filmskih izdanja pop zvezda. Osim toga, savremene tehnologije omogućile su "sažimanje prostora", odnosno bivanje na jednom mestu, virtuelnom, u jednom trenutku za ogroman broj ljudi. Procene govore da je otvaranje Olimpijskih igara u Pekingu posmatralo preko 1,2 milijardi ljudi u isto vreme. Ovaj trend bivanja globalno povezanim mediji i korporacije koje stoje iza njih, ponekad možda zloupotrebljavaju. Bez obzira na namere, svetske kulture polako ali sigurno nestaju i iako se taj proces odvija polako, on je nereverzibilan.

Švedska filozofkinja i aktivistkinja Helena Horbert-Hodž u svojim tekstovima pokazuje konkretne primere ovih procesa. Jedan od njih je slučaj stanovnika Ladaka, regije na krajnjem severu Indije. Sve do 1962. Ladak je bio regija potpuno izolovana od spoljašnjih uticaja. Izgradnja puta kroz planine veoma brzo je donela silovite promene. Strani turisti, ploče, kasete, video trake i televizijski program, proizvodi i mašine u potpunosti su izmenili kulturnu klimu Ladaka. "Tokom perioda nešto kraćeg od decenije, osećanje ponosa se

povuklo pred, najblaže rečeno, osećanjem niže civilizacijske vrednosti." (Mander D, Goldsmit E i sar. 2003). Prikazi luksuza i moći na filmovima koji su pristizali, bogati turisti, jeftini strani proizvodi, neprilagođeno strano obrazovanje samo su neki od pogubnih uticaja na narod Ladaka. Pod teretom tih uticaja stanovnici Ladaka ne samo da su izmenili svoje navike, već su u potpunosti promenili prgled na sebe i sopstvenu kulturu kojoj su se nekada ponosili a sada je odbacuju. Jedan od slikovitih primera je promena u razmišljanju jednog mladog stanovnika Ladaka o siromaštvu. Godine 1975, upitan o mestu na kojem žive siromašni, on je odgovorio "Mi ovde nemamo siromašnih". "Osam godina kasnije načula sam Cevanga kako govori nekim turistima: "Ako biste samo mogli da pomognete nama iz Ladaka - mi smo tako siromašni." (Mander D, Goldsmit E i sar. 2003). Horbertova zaključuje:

"Modernizacija u Ladaku vodi do gubitka individualnosti. Pošto ljudi postaju nesvesni i nesigurni, pod pritiskom su da postanu konformisti, da žive prema idealizovanim slikama, prema američkom snu. Čini se da u tradicionalnim selima, gde svi nose istu odeću i slučajnom posmatraču svi deluju isto, ljudi imaju veću slobodu da se opuste i budu ono što, zapravo, jesu."

Jedna od strana globalizacije svakako je utapanje i nestanak brojnih vrednih kultura. Ovaj proces je nužno štetan i koristi samo malom broju ljudi na vrhu. Međutim, dok globalizacija čini da se kulture stapaju i nestaju i pojedinci gube svoj identitet, istovremeno, ona snaži i kontra procese koji vode razgranavanju i razvoju kultura i ličnosti. U nastavku bavimo se ovom, drugom stranom globalizacije.

Ka različitosti

Ukoliko se hoće da potočići orose teritorije kojima prolaze, onda nije riječ o tome da ih se poveže u veliku vodenu masu već, naprotiv, da se podijele u milijune i milijarde kapljica, a to se naziva orositi - radnja koja predstavlja laku i životonosnu tehnologiju.

Ovaj slikoviti opis iz knjige *Budućnost je naša stvar*, Denisa De Ružmona na lep način prikazuje značaj raznovrsnosti i neophodnost njenog očuvanja i razvoja. Raznovrsnost znači slobodu izbora, različitost iskustva, plodnu saradnju (identične ličnosti nemaju šta da razmenjuju). U svetu trenutno dominira stav da globalizacija, savremena tehnologija i sve što je u vezi sa njima nužno vodi ka homogenizaciji i ubija svaku različitost. Iako je to u nekim slučajevima istina, kao što je u prethodnom delu pokazano, nije uvek. Zapravo, ovakva slika se namerno plasira, zajedno sa zaključkom da je to jedina mogućnost, naprosto neminovnost kojoj teži celokupna ljudska civilizacija. Međutim, ukoliko samo malo zagrebemo ispod prašine i zavirimo iza medijske buke i saveta koje nam plasiraju predavači na korporativnim treninzima, nalazimo čitav skriveni svet - živopisan, raznovrstan i sve veći i jači - prepun grassroots projekata, kreativnih udruženja, lokalnih samoodrživih privreda... Ono što je zanimljivo jeste da

² Za trenutno najskuplji film, *Pirati sa kariba III deo*, utrošeno je preko 300 miliona dolara (izvor Wikipedia). Ukoliko film traje 168 min dovodi nas do cifre od gotovo 2 miliona dolara po sekundi. U isto vreme, samo na premijernim prikazivanjima širom sveta film se u potpunosti isplatio!

su sve one zasnovane na istoj onoj tehnologiji koja pokreće i velike korporativne sisteme. Vizija je ono što ih razlikuje.

Prva od pojava na globalnom nivou koja je omogućila neograničeno širenje raznovrsnih ideja, onemogućila cenzuru i pružila nove modele aktivnog uključivanja pojedinca u svoje političko, ekonomsko i kulturno okruženje je internet. Globalna komunikaciona struktura, nastala kao eksperiment sedamdesetih godina prošlog veka, u samo nekoliko decenija razvila se do neslučenih razmera. Za razliku od televizijske pasivnosti i "uvaljenosti u fotelju", Internet nudi punu interakciju, mogućnost izbora uklanjanjem tzv. gatekeepera (čuvara kapija - urednika i cenzora), ličnu prezentaciju i direktnu komunikaciju ogromnom broju ljudi širom planete. Hans Magnus Encesberger, još pre nastanka Interneta, uvideo je mogućnost nastanka interaktivne komunikacione tehnologije koja bi omogućila uključivanje masa u svoje okruženje ("emancipatorsko korišćenje medija") i "društvenu kontrolu" masovnih komunikacija. Prema njemu, svaka komunikacija je manipulatorska. S obzirom da je nemoguće zamisliti društveni život bez komunikacije, rešenje se ne nalazi u njenom osporavanju i gašenju, već upravo u suprotnom - uvođenju što većeg broja ljudi u proces komunikacije, odnosno manipulacije. Neki savremeni servisi na internetu predstavljaju upravo primer emancipacije masa kao što su FaceBook, MySpace i YouTube. Zanimljivo, ovo su upravo i najpopularniji servisi na Internetu. Oni omogućavaju znatno viši stepen lične kontrole komunikacije i tako gotovo da garantuju raznovrsnost sadržaja.

Pored toga, Internet je takođe izmenio i način na koji posmatramo i koristimo tehnologiju. Na internetu je veoma jak pokret za slobodan razvoj i korišćenje softvera.³ Kroz direktnu komunikaciju proizvođači opreme sve više su u stanju da prilagođavaju svoje proizvode korisnicima, koji ih na to sve više i primoravaju. U dužem roku, to vodi sve prisnijem odnosu potrošača i tehnologije, odnosno tehnologiju stavlja u ruke potrošača, velikog broja ljudi, koji je koriste za svoje raznovrsne potrebe. Ovo se znatno razlikuje od modela u kojem su jedini kreatori i inspiratori tehnološkog razvoja velike korporacije, a onaj ko proizvodi tehnologiju kontroliše i posledice koje će ona imati po društvo i okolinu.

Pod pritiskom potrebe za uključivanjem javnosti naše su se i mnoge javne institucije, vladini zvaničnici,

državnici, televizijske stanice i drugi. Tako danas, veliki broj državnika ima svoje internet prezentacije preko kojih njihove službe komuniciraju sa biračima, rešavaju njihove probleme i odgovaraju na pitanja. Velike televizijske kuće uvele su servise u okviru kojih gledaoci mogu sami da komentarišu postojeće sadržaje ili postavljaju nove. Čak i kod nas medijska kuća B92 ima takav servis pod nazivom "Reporteri bez granica". Ono što je često služilo kao pravilo jeste da sve veći broj korisnika izvesnog servisa u vremenskom periodu kreira i naviku za takvom komunikacijom koja se potom izražava i u svim drugim oblastima. Uskoro, mediji i proizvođači će se utrkivati u tome ko uspešnije komunicira i uključuje svoje potrošače/klijente/gledaoce u sopstvene proizvodne procese. Ovo bez sumnje znači i kontrolu globalnog razvoja, rastuću slobodu izražavanja, kreativnost i raznovrsnost.

Direktna komunikacija sa potrošačima, udruživanje i saradnja i prilagođavanje ponude trendovi su koji su našli svoj put i do najprimarnijeg (očito ne i primitivnijeg) privrednog sektora - poljoprivrede. Pod nazivom "zemljoradnja sa ljudskim likom" (Mander D, Goldsmit E i sar. 2003), poljoprivrednici i potrošači u velikom broju razvijenih zemalja kreirali su sisteme uzajamne podrške koji su im doneli čitav niz benefita: veći nivo kvaliteta, niže troškove, ekološki prihvatljiviju proizvodnju. U čemu je tajna? Kroz direktnu komunikaciju, internetom ili telefonom, poljoprivrednici i veći broj potrošača kreiraju udruženja za proizvodnju i distribuciju namirnica. Potrošači unapred plate određeni iznos i naruče potrebne namirnice. U zakazano vreme stiže im dogovorena količina. Proizvođači sa druge strane imaju novac unapred, kojim se eliminišu troškovi kreditiranja i pozajmica, znaju tačnu količinu koju proizvode i učestalost isporuke što eliminiše troškove nastale kvarenjem namirnica, i tačno mogu da planiraju svoju proizvodnju. Posledice toga su i niže cene i veći kvalitet. Šire gledano, društveni benefit je zadržavanje stanovništva na poljoprivrednim gazdinstvima, zdravlja ishrana i ekološki način proizvodnje. Sve ovo, kao i u prethodnim slučajevima, omogućila je upravo tehnologija koja je, upotrebljena u drugačije svrhe, štetna.

Zaključak

U radu, predstavljen je razvoj globalnih procesa koji je zaslužan za današnji ekonomsko-politički i kulturološki milje u kojem živimo. U delu Ka istosti prikazane su i konkretne loše posledice procesa koji redukuju i uništavaju kulturno i prirodno bogatstvo naše planete. Mnogi mislioci danas se slažu da je način rukovođenja međunarodnim finansijskim institucijama loš, kao i da je prepuštanje procesa globalizacije velikim korporacijama opasan potez. Među njima su finansijski magnat Džordž Soroš, antiglobalistkinja Susan Džordž, nobelovac Džozef Stiglic i mnogi drugi. Ipak, svi oni se takođe slažu da globalizacija nije nužno loš proces i imaju različita rešenja za njegov oporavak.

³ Najpoznatiji *open source* softver je Linux, operativni sistem, u potpunosti izgrađen od strane korisnika i programera-volontera. Međutim, danas se na Mreži može sresti ogroman broj najraznovrsnijeg *freeware* i *shareware* softvera. Mnogi proizvođači hardvera ili osnovnog softvera otvaraju korisnicima mogućnosti za unapređenje postojećeg softvera ili stvaranje u potpunosti novog. Neki od primera su *Firefox*, drugi po broju korisnika internet pretraživač, koji ima podršku za veliki broj "priključaka" (add-ons) koje kreiraju korisnici; potom različiti servisi kompanije *Apple* poput *Dashboard* aplikacija ili onih kreiranih za njihov novi mobilni uređaj *iPhone*; *OpenOffice* programski paket za obradu teksta i tabela i mnogi drugi.

U delu *Ka različitosti* prikazani su i mnogi procesi koji se odvijaju na marginama medijskog interesovanja. Ovih primera svakako ima još mnogo i upravo je čitav rad usmeren ka zaključku da ukoliko iste stvari pogledamo i upotrebimo na različiti način dobijamo potpuno drugačije posledice. Jedna sila, koja je trenutno dominantna, vrlo lako može popustiti pod pritiskom druge koju je upravo i proizvela, i svojom dominacijom podstakla. Za kraj, sledi prikaz zanimljivog teorijskog koncepta Dejvida Kortena koji upravo predskazuje velike promene. (Korten 2008)

Prema njegovom shvatanju, prethodnih 5000 godina ljudske civilizacije predstavlja eru Carstva, koju karakterišu sukobi, osvajanja, volja za moći, posedovanjem i destrukcijom drugih. Taj proces kulminirao je krajem prošlog veka sa svojim trima najevidentnijim odlikama: neumerenom potrošnjom, nejednakošću i institucionalnom patologijom (one služe samo za postizanje prethodna dva). Prema Kortenu, ova era iskoristila je svoje potencijale, kako prirodne tako i ljudske. Nalazimo se u izbudljivom trenutku u kojem ljudi mogu i trebaju da se izdignu iznad svojih najnižih poriva i da kreiraju svet budućnosti zasnovan na saradnji, komunikaciji, uzajamnom poštovanju i znanju. Ovakav koncept razvoja Kortena naziva Planetarna Zajednica (Earth Community). Da li je moguće promeniti tok istorije duge hiljadama godina i izgraditi novi svet na svežim osnovama? Ako se tako gleda, da.

Ovaj rad imao je za cilj da doprinese bogatoj diskusiji na temu globalizacije kao procesa koji nas nesumnjivo okružuje i njenih protivurečnosti koje su svakako vidljive. Ukoliko bi se tražio jednostavan zaključak on bi u sebi sadržao poziv na permanentno i sveobuhvatno promišljanje o procesu globalizacije i mogućnosti za njegovo usmeravanje i unapređivanje bazirano na postojećim tehnološkim rešenjima, prirodnim resursima i ljudskim potencijalima. Ideje već postoje, potreban je rad na njihovoj implementaciji.

Literatura

Avramović Z. *Kultura*. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2006; 201

Brigs A, Berk P. *Društvena istorija medija*. Beograd: Clio, 2006.
De Rougemont D. *Budućnost je naša stvar*. Beograd: Književne novine, 1989.

George S. *Another world is possible if...* New York: Verso, 2004.

George S. *A short history of neo-liberalism*. Bangkok: Conference on economic Sovereignty in a globalising world, 1999.

Kelner D. *Medijska kultura*, Beograd: Clio, 2004.

Timm K. *The Neoliberal Revolution in Chile since 1973*. Internetseminar Neoliberalism and Neoliberalism at the Eberhard-Karls-Universität Tübingen. Tübingen: Institute of political science, 1998.

Koković D. *Pukotine kulture*. Novi Sad: Prometej 2005.

Korten D. *The new politics of Earth Communication*. Seattle: Intercommunity Peace & Justice Center, 2008.

Mander D, Goldsmit E i sar. *Globalizacija - argumenti protiv*. Beograd: Clio, 2003; 29, 44-62, 429-441.

Prekajac Z. *Međunarodna ekonomija*. Novi Sad: Futura publikacije, 2005; 371-395.

Puls Planete, specijalno izdanje, Beograd: National Geographic, 2008.

Sen A. *Development as freedom*. New York: Anchor books, 1999.

Soros Dž. *O globalizaciji*. Beograd: Samizdat B92, 2003; 7.

Stiglic Dž. *Protivrečnosti globalizacije*. Beograd: SBM-x, 2004.

Tomka G. *Neoliberalizam - Doktrina savremenog sveta*. Novi Sad: PRIVREDNA IZGRADNJA, 2004; 3-4: 213-232

Vederil R. *Kolaps kulture*. Beograd: Clio, 2005.

Williamson J. *What Should the World Bank Think About the Washington Consensus?* World Bank Research Observer. Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development, 2000; 15: 112-128.

Kontakt

G Tomka, Fakultet za sport i turizam, Radnička 30/II, Novi Sad
E-mail: goran.tomka@tims.edu.rs